

Wstęp

Prezentowany Czytelnikom tom zawiera 10 artykułów i szkiców dotyczących różnorodnych zjawisk teatralnych XIX w.¹ Zgodnie z tradycją cyklu proponujemy otwarcie się na różne perspektywy badawcze oraz opis szerokiego zakresu problemów (m.in. dyskusje problemowe, strategie krytyczne, portrety aktorskie, przegląd bibliograficzny galicyjskich teatrliów z lat 1890–1900). Krytyka teatralna, która w ostatnich latach cieszy się zainteresowaniem badaczy o różnych specjalnościach, wciąż jeszcze wymaga naukowego namysłu i monograficznych opracowań. Eleonora Udalska w części wstępnej do tomu *Polska krytyka teatralna w XIX wieku* pisała, iż fragmentarycznie poznawana krytyka często jawi się jako „niezwykle bogata, obdarzona autorytetem społecznym, [...] pretendująca do rangi podstawowej instytucji opiniotwórczej, od której zależały losy sztuki, aktora, a nawet dyrektora teatru”². Po z górą dwudziestu latach diagnoza ta wciąż w znacznej mierze pozostaje aktualna, choć – dzięki studiom, szkicom, monografiom i antologiom opublikowanym przez badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe³ – można powiedzieć, że wiele „białych plam” polskiej krytyki teatralnej XIX w. udało się wypełnić. Anonsowany Czytelnikom tom to kolejna próba wypełnienia owych luk.

Książka ma wyraźnie dwudzielną kompozycję. Pierwszą część stanowią, prezentowane w układzie chronologicznym, prace poświęcone krytykom teatral-

---

¹ Cezura końca XIX stulecia ma w niniejszym tomie charakter umowny – wychodząc od zjawisk XIX w., badacze nierzadko analizują również wypowiedzi krytyczne z kolejnego stulecia (zwłaszcza jego początku). O zakwalifikowaniu do „dziewiętnastowieczności” decydowała zatem przede wszystkim data początkowa, a nie cezura końcowa omawianych w studiach i szkicach problemów. Zjawiska i postaci polskiej krytyki teatralnej XX w. zostaną zaprezentowane w kolejnym tomie serii *Obrazy Kultury Polskiej*.

² E. Udalska, *Przedmowa*, [w:] *Polska krytyka teatralna w XIX wieku*, pod red. E. Udalskiej, Warszawa 1994, s. 5.

³ Por. np. prace: Tomasza Sobieraja, Jana Michalika, Agnieszki Wanickiej, Anny Wypych-Gawrońskiej, Sabiny Brzozowskiej, Marka Dybizbańskiego, Haliny Waszkiel, Renaty Stachury-Lupy, Agnieszki Walickiej, Anny Podstawki, Anny Tytkowskiej, Kazimierza Gajdy, Anny Sobieckiej.

nym XIX w. oraz ich wizjom ówczesnego dramatu. Tom otwiera szkic Artura Timofiejewa przybliżający postać Franciszka Morawskiego. Należący do liberalnej frakcji Towarzystwa Iksów recenzent *Hamleta* jawi się jako krytyk potrafiący pogodzić szacunek dla klasycznego paradygmatu dramatu z inspiracjami estetyką niemiecką (August Wilhelm Schlegel). Obrońca Szekspirowskiego dramatu w wypowiedzi z 1816 r., łącząc dyskurs teoretyczny z krytyczną oceną scenicznej realizacji *Hamleta*, wskazuje zasady nowego typu „sztuki tragicznej”.

Artykuł Tadeusza Budrewicza przedstawia sylwetkę i dokonania krytycznoteatralne Józefa Narzymskiego w perspektywie publikowanych na łamach „Dziennika Poznańskiego” w latach 1869–1871 felietonów *O tym i o owym*. Wypowiedzi publicystyczne, które uznać można za etap przygotowujący do sformułowania własnej teorii teatru, podejmowały przede wszystkim kwestie związane z działalnością krakowskich teatrów, przynosiły refleksje na temat sposobu funkcjonowania krytyki teatralnej. Cennym wątkiem publikacji jest zestawienie wypowiedzi krytycznych Narzymskiego z wystąpieniami Józefa Kotarbińskiego i Henryka Struwego.

Wilhelminy Zyndram-Kościałkowskiej uwagi dotyczące teatru i dramatu stanowią przedmiot zainteresowania Dawida Marii Osińskiego, który postawił sobie za cel prześledzenie dorobku krytycznego zawartego w trudno dostępnych rękopisach wspomnień i pamiętników (przechowywanych w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie). Analiza wypowiedzi Kościałkowskiej pokazuje stosunek piszącej do pozytywistycznego oraz modernistycznego dramatu i teatru, zwracając równocześnie uwagę na jej znaczenie w życiu kulturalnym Grodna i Warszawy drugiej połowy XIX w.

Pomijany w dotychczasowych pracach związek Władysława Rabskiego z „Przeglądem Poznańskim” w latach 1894–1896 stał się przedmiotem naukowego oglądu w artykule Magdaleny Piotrowskiej. Badaczka podjęła się pokazania dokonań krytycznych Rabskiego w kontekście kształtowania się modelu teatru modernistycznego, dowodząc na podstawie analizowanych wypowiedzi, że celem krytyka było nie tylko sformułowanie opinii na temat oglądanych komedii, lecz również wypracowanie sposobu oceny teatru klasycznego i nowoczesnego.

Sylwetkę Gabriela Kempnera, postępowo-liberalnego krytyka publikującego na łamach „Przeglądu Tygodniowego” i „Nowej Gazety”, przypomina szkic Tomasza Sobieraja. Przenosząc Czytelnika do Warszawy przełomu XIX i XX w., artykuł przybliży rozważania krytyka, który – opowiadając się za dramaturgią naturalistyczną i modernistyczną – w około stu krytycznych wypowiedziach analizował zagadnienia czysto teatralne (m.in. grę aktorską, praktyki inscenizacyjne, reżyserię). Autor pokazuje przenikliwość interpretacyjną Kempnera, a także jego kompetencje krytyczne.

Krytycznoteatralny dorobek Jana Kasprowicza stał się przedmiotem zainteresowania autorki kolejnego artykułu. Anna Podstawka zajęła się przede

wszystkim wypowiedziami autora *Hymnów* z lat 1890–1900 publikowanymi na łamach „Kuriera Lwowskiego”, koncentrując się na zawartych w nich obserwacjach na temat aktorów. Zróżnicowany tematycznie i merytorycznie (od pisanych pospiesznie rutynowych sprawozdań po wnikliwe analizy dzieł oraz sposobu aktorskiej gry) materiał stanowi „wieloaspektowy komentarz poety i dramaturga do współczesnego życia teatralnego”, będąc zarazem interesującym przykładem ówczesnej recepcji dokonań epoki.

Drugą część tomu, którą metaforycznie można by określić „w ogniu krytyki”, otwiera szkic Małgorzaty Chachaj. Autorka, analizując wypowiedzi dotyczące *Atalii* Jeana Baptiste’a Racine’a oraz jej teatralnych realizacji, pokazała zróżnicowanie stanowisk recenzentów, a także ewolucję w postrzeganiu roli i zadań krytyki teatralnej. Punktem wyjścia prowadzonych rozważań jest rozprawa Franciszka Wężyka (1811), badaczka analizuje także opinie z lat 1816–1829 oraz wykłady uniwersyteckie z literatury porównawczej Ludwika Osińskiego.

Rekonstrukcję portretu Leontyny Żuczkowskiej-Halpertowej, aktorki sceny Teatru Narodowego, przynosi stadium Haliny Waszkiel, która poddała naukowemu oglądowi poświęcone Halpertowej wystąpienia krytyczne z lat 1821–1851. Badaczka nie tylko śledzi, potwierdzoną prasowymi wypowiedziami, drogę zawodowego rozwoju artystki, lecz także pokazuje jej znaczenie dla historii teatru okresu międzypowstaniowego oraz udział aktorki w dyskusji z Antonim Lesznowskim, w którą zaangażowała się (stając po stronie artystki) opinia publiczna.

Szkic Iwony Gosik-Kapelińskiej przedstawia, zapisane w wypowiedziach krytycznych, dzieje sceniczne dramatów Józefa Szujskiego. Przedmiotem zainteresowania autorki były recenzje i omówienia krakowskich przedstawień z lat 1861–1891. Przywoływane opinie pozwalają zrekonstruować stosunek krytyków do dokonań dramatycznych Szujskiego, podważając zasadność „czarnej legendy” wystawień sztuk autora *Halszki*. Autorka odsłania także relacje między recenzentami oraz między redakcjami czasopism publikujących krytyczne komentarze.

Tom zamyka praca Kazimierza Gajdy, będąca – jak wskazuje autor – bibliografią rozumową teatraliów galicyjskich lat 1890–1900. Ten niezwykle wartościowy tekst, który przynosi przede wszystkim recenzje ze spektakli Teatru Miejskiego w Krakowie oraz Teatru Miejskiego we Lwowie, jest *de facto* zaproszeniem do dalszych badań oraz wskazaniem, jakie „białe plamy” wciąż jeszcze czekają na wypełnienie

Przekazując Państwu ukazujący się w Wydawnictwie UMCS 31. tom *Obrazów Kultury Polskiej*, składam podziękowania Recenzentce prof. dr hab. Annie Sobieckiej, której cenne uwagi pozwoliły nadać książce ostateczny kształt.

Monika Gabryś-Sławińska